

SZEMLE

AZ ÉLETPÁLYA TERVEZÉSE

Amikor éppen tíz éve a Soros Alapítvány jóvoltából angol tanári továbbképzésre utazhattam az Egyesült Államokba, és amerikai tankönyvek gamadájával ismerkedhettem meg, akkor voltak olyan vegyes benyomásaim, mint a *Career Planning and Development* (körülbelül: *Az életpálya tervezése és fejlesztése*) című kiadvány olvasásakor. A hathetes providence-i (Rhode Island) egyetemi tanfolyamunk programjának jelentős részét tették ki azok a tankönyvszerzők, akik az angol mint idegen nyelv oktatásához gyártottak tankönyveket, és ezek bemutatása céljából tartottak nekünk előadásokat. Gyönyörű kiállítású, színes, képes nyelvkönyvekkel árasztottak el bennünket. Módszertani bevezető az elején, alaposan kidolgozott használati útmutatóba ágyazott tananyagok, további tanári tippek a könyv végén, lelkes kézsorongatás a tanulóval minden lap alján, csakhogy... Csakhogy tartalmi szempontból a legtöbb könyv csapnivaló volt.

A tankönyv-bemutatókkal kapcsolatban bennünket az bosszantott, hogy az amerikai gazdagság, vagy amit mi annak láttunk, „körbepárnázta” a nálunk egyáltalán nem tehetségesebb, nálunk nem jobban felkészült tanárokat, akik nemcsak a valóban értékes, hanem a triviális ötleteik részletes kidolgozásához és megjelentetéséhez is megkaptak minden segítséget. Amit nekünk a megfelelő tananyagok híján otthon az órai felkészüléshez naponta elő kellett adnunk, azt Amerikában tankönyv-kiadási lehetőségek és egyetemi előadói körutak, akadémiai címek jutalmazták. Irigkedtünk.

Az életpálya tervezése című amerikai tankönyv első olvasásakor ezek a tízéves emlékek jutottak eszembe. Erről a szép kiállítású, alaposan megtervezett és jól strukturált tankönyvről nem tudtam eldönteni, hogy micsoda. Vagy egy igazán nagyszerű könyv, amelynek hasonmása vagy adaptációja hiányt pótolhatna a magyar

tankönyvek piacán, vagy egy túlírt, banalitásoktól hemzsegő anyag, melyet egy jó érzésű szerző három oldalban elintézne, és véletlenül sem könyv formájában terjesztene.

A tankönyv alapos átolvasása után úgy döntöttem, hogy konstruktív leszek, és elfogadom a szerzők álláspontját: ilyen tankönyvekre szükség van. Egy kicsit nehéz volt kihámozni, hogy kinek is lehet szüksége rá, mert az életpályák megtervezésével és elkezdésével kapcsolatos tanácsok a sebészet vagy a bankigazgatás posztjainak eléréséhez – legalábbis a kezdő lépések megtételéhez – ugyanúgy segítséget ígértek a könyv szorgalmas áttanulása révén, mint a kórházi takarító vagy a kamionsofőr foglalkozásához. Problémám nem a széles perspektívák felvillantásával volt, hanem azzal, hogy a tankönyv a felnőttek nyelvén fogalmaz, felnőtteknek szól, és a korábbi munkavállalásokból leszűrt tapasztalatokra épít jó néhány gyakorlat. Ha hiszünk is az amerikai álomban (mi itt Közép-Európában talán még igen, ha az amerikaiak maguk már nem is annyira), akkor is realistábbnak kell lenni. Többnyire nem felnőttkorban dől el, hogy valaki sebész lesz vagy kórházi takarító. Egy ilyen tankönyv vagy a pályaválasztási esélyeiken gondolkodó gyerekeknek kell hogy szóljon, s akkor a nekik megfelelő nyelvezetben kell megírni, s az ő lehetséges tapasztalataikra és ismereteikre kell alapozni. Vagy pedig nyíltan el kell ismerni, hogy az itt gyakoroltatott készségeket azoknak a felnőtteknek ajánlatos elsajátítaniuk, akik iskolai és munkavállalási kudarcokat tudnak maguk mögött. Lehet, hogy a pozitív énkép kialakítása céljából, az elképzelt felhasználók érdekében marad ez a tényleges szándék rejtve. Ha tehát azokra a felnőttekre gondolunk, akik elveszítették állásukat, és képzésük vagy nincs, vagy az egyáltalán nem piacképes, akkor megtaláltuk azt a csoportot, amelynek egy ilyen tankönyv és ez az önfejlesztő program szólhat, és melegen ajánlhatjuk a magyar tankönyv-ki-

dóknak, hogy dobjanak a piacra hasonló könyveket.

Az életpálya tervezése és fejlesztése a Learning Is For Everybody (LIFE) című sorozat része. („A tanulás mindenkié” angol kifejezés kezdőbetűi az „élet” szót adják ki.) A sorozat darabjai a munkába álláshoz szükséges személyes kompetenciák kívánják felruházni a felnőtteket. Ezek a tankönyvek nem a formális felnőttoktatás vagy csoportok számára készültek – bár ott is használhatók –, hanem az önképzés eszközei, s az egyéni tanulási tempóra építenek. A szerkesztők szerint „a sorozat minden darabja érdekes anyagokat, valóságú példákat, gyakorlati alkalmazási lehetőségeket és rugalmas elszámítási módokat tartalmaz, s céljuk a sikerélmény nyújtása és az önbizalom fejlesztése. A sorozat három fő alapkészség: a kommunikációs, a matematikai és az életvezetési készségek fejlesztését szolgálja. *Az életpálya tervezése és fejlesztése* az életvezetési készségek fejlesztő könyve.”

A Bevezetőből megtudjuk, hogy a kommunikációs készségeket fejlesztő sorozatdarabok között szerepel *A helyesírás munkahelyi és személyes használatra*, *Az olvasás munkahelyi és személyes használatra*, *Központozás és kézírás munkahelyi és személyes használatra*. A matematikai sorozatban ilyen címetek találunk: *Alapvető matematika munkahelyi és személyes használatra*, *Tizedes számok, törtek és százalékok munkahelyi és személyes használatra*, *A kalkulátor használata a munkahelyen és a mindennapi életben*. Az életvezetési készségeket fejlesztő témák között a következők találhatók: *Problémamegoldás és döntéshozatal*, *Önbecsülés és előrelépés*, *A pénz kezelése*, *Munkakeresés és a munkahely megtartása*. A sorozat darabjai egyenként is használhatók, de egységes a megjelenésük és a felépítésük, hogy aki a sorozat több darabját használni akarja, az könnyen át tudjon állni az egyik segítő kötetről és tartalmi kérdéseiről a másikra.

A sorozat címeit látva azt mondhatjuk, hogy az Egyesült Államokban már bevallották azt, amit mi még csak most kezdünk felismerni és sietve felmérni: a kötelező iskolázáson túl eső emberek egy része (10-15 %-a?) nem szerzi meg azokat az alapvető jártasságokat és kompetenciákat, amelyek nemcsak, hogy a munkába álláshoz, hanem a mindennapi életvitelhez is kellenek. S nemcsak az olyan mindenki által könnyen beláthatóan fontos kompetenciák hiá-

nyáról van szó, mint az olvasottak megértése vagy a helyesírás, hanem azokról a technikákról is – problémamegoldás, helyes önértékelés, önbizalom –, melyek fontosságát már mi is kezdjük felismerni, de a „tantárgyi” rangra emelésükről talán még csak gondolkodunk. Ennek fényében is érdemes egy kicsit közelebbről szemügyre venni az ÉLET sorozatnak ezt a konkrét darabját.

Az életpálya tervezése és fejlesztése olyan tananyagokat, fejlesztő gyakorlatokat tartalmaz, amely a felnőtt ember tanulási sajátosságaira és igényeire figyel oda. A tankönyv nagy alakú, s nagy betűtípusokat használ a könnyebb olvashatóság érdekében. A való életből veszi a példákat, amihez könnyebb a felnőtteknek az addigi élettapasztalataik alapján viszonyulniuk. Az egyes tematikus fejezetek hasonló szerkezeti egységekre oszlanak. Mindegyik a célkitűzéssel indul, hogy a tanulók tudják, mit fognak a fejezet át tanulmányozása, a gyakorlatok elvégzése révén megtanulni, és fejlesztésük milyen irányban halad. A gyakorlatokhoz megoldási példák és külön könyv végi kulcs is van, a pontozást, tehát a teljesítmény mérését a tanulók maguk végzik el. Tartozik még a könyvhöz egy glosszárium is, mely a legfontosabb definíciókat tartalmazza.

Ezekkel a jellegzetességekkel a tankönyv egyesíti a hagyományos tankönyvek és a tanári kézikönyvek jegyeit. Ez az egyesítés ügyes, gördülékennyé teszi a könyv használatát. Legalábbis akkor, ha egy olyan felnőttet képzelünk el, akinek olvasási és szöveg megértési nehézségei vannak, akinek mindent többször el kell ismételni. Mert a legalább normális alapfokú iskolai végzettséggel rendelkező felnőtteket, s különösen azokat, akik ennél több iskolát is végeztek – megítélesem szerint – idegesítheti a könyv szábarágós stílusa. („A dátum azt az évet, hónapot és napot jelölje, amelyen a bemutatkozó levelet írod.”) A sikerélmény nyújtása céljából beillesztett gyakorlatok között pedig olyanok is szerepelnek, amelyeknek megoldó kulccsal szentesített elvégzése inkább kétségbeesést („Ez jó teljesítménynek számít?”), mint sikerélményt nyújthat, például: „Igaz vagy hamis: A fizetés egy adott időszakban elvégzett munka bére.”

A tankönyv első fejezete megismerteti a tanulót azokkal a legfontosabb tanulási technikákkal, amelyekkel a könyvet eredményesen használhatja: hogyan fog a tanulási folyamat zajlani, hogyan kell az egyes gyakorlatokat megoldani, a

megoldást ellenőrizni, és miképpen épülnek egymásra a tankönyv fejezetei (miért kell azokat sorba venni). Ezt a bevezetést követően három nagy fejezet szerepel kilenc egységre bontva, köztük az életpálya, a karrier fogalma és jelentősége, felkészülés a pályaválasztásra (önismeret és a célok kitűzése, a lehetőségek számba vétele), az álláslehetőségek kiválasztása, jelentkezés egy munkára, bemutatkozás, munkahelyi interjú, és hogyan illeszkedhet be az ember a leggyorsabban, hogyan válhat jó alkalmazottá, ha megkapott egy állást.

Ez a felépítés logikus, a témák egymásra épülnek, a tanulót segítik az előre- és a hátra utalások. Erre különösen akkor van szükség, ha elképzeljük az olyan sokat emlegetett „való életet”, amint beleszól ebbe a tanulási folyamatba. Hiszen a sokféle reális cél között, amit a tankönyv biztatására a felnőttek az elképzelt életpálya megvalósítása érdekében meg kell fogalmaznia, szerepelhet olyan is, amely egy szakképesítés vagy szakmai minősítés megszerzéséről szól. Nagyszerű, hogy ennek a fontosságára a tankönyv rávezet, de a következő lépésben szereplő „szerezd meg a szakképesítést, végezd el ezt a tanfolyamot” stb. egyszerűen meg kell, hogy akassza a tankönyv diktálta tanulási tempót. Egy ilyen ponton a tankönyv egyszerűen elveszíti tanulóját. Önmagában már persze az csodálatos eredmény, ha valóban rá tud beszélni valakit a továbbtanulásra, de akkor mikor kerül sor a további fejezetekre? Két év múlva kell visszatérni hozzájuk? Vagy miért marad meg az a „dedős” stílus, ami az elején feltételezett (de ki nem mondott) tanulatlan-járatlan állapot esetleg indokol? A munkakereséssel kapcsolatos további fejezetek célcsoportja így nem marad más, mint a csak alapfokú végzettséggel vagy valamilyen egyszerű szakképesítéssel rendelkező felnőttek, akik még nem dolgoztak (például a munkaerőpiacra kilépni akaró családanyák vagy az ideiglenesen munkanélküliek). Az ő számukra valóban haszonnal forgathatók a tankönyvnek azon fejezetei, amelyek arról szólnak, hogy hol és hogyan kell a munkalehetőségekről tájékozódni, hogyan kell egy állásra pályázni, egy állást elnyerni és megtartani.

Az érdekes az, hogy miközben a gyakorlatok valóban realiztikusak (még arra is felhívják a figyelmet, hogy a bemutatkozó levelet védjük meg az uzsonnánk maradványaitól, vagy zuhanyozunk le az interjú előtt), a fent azonosított csoport tagjai számára azt az üzenetet közvetíti a

könyv, hogy csak rajtuk múlik az állástalálás. Ha megfelelő helyeken keresik az álláshirdetéseket, és ha jól viselkednek az interjú alatt, akkor el fognak tudni helyezkedni. Egy fél mondat szól arról az egész könyvben, hogy nem minden pályázati alkalom vezet alkalmazáshoz. A „valós élet” olyan értelemben marad ki a könyvből, hogy nincs szó a piaci mechanizmusokról, elavult képzésekről, gazdasági válságról, csak az egyén akaratáról, a siker akarásáról, és az ebből szükségszerűen következő sikerből. Tudjuk, hogy ez a tankönyv amerikaiaknak készült, és a robusztus amerikai gazdaság a fejlett világ valóban egyik legalacsonyabb munkanélküliségi mutatóival rendelkezik. De azt az üzenetet közvetíteni szakképzetlen (vagy éppen képzett), munka nélküli felnőtt emberek számára, hogy minden csak rajtuk múlik, egy kicsit becspásfízi.

Az életpálya tervezése és fejlesztése című tankönyv azokra a Magyarországon is nagy népszerűségnek örvendő könyvekre emlékeztet, amelyek a „Hogyan legyünk sikeres üzletemberek?”, „Hogyan mentjük meg a házasságunkat?” címmel kerültek forgalomba. A saját ismeretségi körömben szerzett tapasztalatok alapján az ilyen könyvek „bibliaként” történő olvasása legalább annyira elveszi az időt a sikeres tüzeltvezetéstől és a házasság rendbetételétől, mint amennyire valóban segítenek. Ez a koherensnek tűnő, jól felépített tankönyv tele van hasznos tanácsokkal és gyakorlatokkal. Egyes részeit a valóságos élethelyzetnek megfelelően kiragadva valóban adhat olyan tippeket, olyan eszközt egy felnőtt ember kezébe, amire éppen szüksége van. De elképzelhetetlennek tűnik az a konkrét felnőtt ember, akit ez a stílus a személyiségfejlesztés elképzelt vonulatának minden pontján valóban meg tud szólítani.

Egy hasonló könyvet – hasonló tematikát és feldolgozási stílust – el tudok képzelni tizenéves magyar diákok számára. A pályaválasztási orientáció keretében nagyon jól hasznosíthatók lennének a könyv első egységei, amelyek az önismeret fejlesztését szolgálják: énkép, életpályatervek, célkitűzések, az egyén előtt álló választási lehetőségek stb. A gyakorlatok és a feladatok, amelyek ehhez a témakörhöz tartoznak, változatosak, és megfelelnek egy tizenéves képességeinek. A könyv társadalomismereti részét is jól lehetne használni az iskolában. A munka világával való megismerkedés és az olyan fogalmak bevezetése, mint a munkáltató vagy a mun-

kavállaló jogai, a munkáltató szelekciós szempontjai fontos municiót szolgáltathatnak a munkaerőpiacra kilépő fiataloknak. A munkára jelentkezés és a munkahelyi interjú technikái a magyar viszonyokra könnyen átfordíthatók, sőt, a felvételi vizsgák során is kamatoztathatók.

Egy hasonló könyv magyarországi hasznosítása az eredetileg megcélzott felnőttek körében is elképzelhető. Mindegyik témát jól tudná hasznosítani az a szakképzetlen felnőtt, aki munka nélkül van, és nem rendelkezik azokkal a jártasságokkal, amelyekkel a saját alkalmazhatósági kilátásait növelheti. At lehetne írni a könyvet olyan stílusban, hogy a szinte megalázóan bonyolult kérdések és feladatok ne maradjanak benne, de az önismereti és a társadalomismereti gyakorlatok megszólítsák az elhelyezkedési kudarcok miatt nyilvánvalóan elkeseredett embert. Tanulhatnánk abból a pozitív amerikai attitűdből, amely átsüt a könyvön: a lehetetlen helyzetekben is meg kell próbálnia az embernek, hogy saját maga tegyen valamit a helyzete javítására. Egy ilyen módon adaptált tankönyvet a munkaközvetítőkben, a munkaügyi központokban lehetne – ingyen – terjeszteni.

(*Masters, L. Ann – Wood, Merle: Career Planning and Development LIFE, Learning Is For Everyone sorozat. South-Western Publishing Co. Cincinnati, 1992.*)

Kovács Katalin

MÁSODIK ESÉLY

A pályára való visszakerülés esélyét lehetővé tevő, illetve növelő *second chance* fogalma jócskán megelőzi a pályaválasztás aktusát, de sokak számára mégis előfeltétele a pályaválasztásnak. A *Second Chance in Education* című könyv ezt a kérdést járja körül. A *second chance* magyar fordításban második esélyt jelent, a könyv definíciója szerint a *second chance*, azaz a második esély definíciója: a pályára (track) való visszatérés lehetősége. A fogalom mindkét formában kifejezi a könyv tartalmát, egy megjegyzéssel: a pálya itt nem foglalkozást jelent, azaz nem egy út végét, hanem pusztán egy járható utat, bizonyos értelemben magát az utat. (Magyarul hátrányos helyzetű csoportok oktatásáról beszélünk, itt a fogalmi egységesség érdekében megtartjuk a második esély elnevezést.) A könyv, pontosabban a tanulmánykötet már alcímében is

jelzi az interdiszciplináris és nemzetközi megközelítést, s ennek megfelelően számos – elsősorban amerikai és izraeli – szerzőt vonultat fel, akik egyúttal több tudományág képviselői is, s így egy egységes szemléleten belül több perspektívát, megközelítési lehetőséget képviselnek. Ez az egységesítő szemléletet a kötet bevezetőjében a szerkesztő vázolja fel, egyben megelőlegezve a tanulmányok tartalmát és hozzájárulását a fő mondanivalóhoz.

A második esély fogalma a könyv bevezetője szerint az oktatáson belül eleve egy más gondolkodást feltételez, s egy más gyakorlatot és értékelési rendszert is. A fogalom elsősorban azokban az országokban érvényesül, ahol az egyenlő esélyeket és a választás szabadságát meghirdetik – ahol elv az, hogy mindenkinek joga van a sikerre és a mobilitásra, az újrakezdesre, a másként való próbálkozásra, és hogy a kudarcok ne legyenek véglegesnek tekintve. Ebből a nézőpontból a korrekció lehetősége – legyen szó akár az egyén, akár az oktatási rendszer hibáival kapcsolatos korrekcióról – nélkülözhetetlen. Számos oktatási rendszer ugyanakkor vonakodik a második esély támogatásától. A második esély létének elfogadása azt jelenti, hogy megkérdőjeleződik az első rendszer ítélete, különösen, mint a tanuló életére hosszabb távon kihatással levő ítélet. Az egyes társadalmak beállítódása a második esély lehetőségei felé jó indikátorok a társadalom alapvető normáinak és értékeinek. A könyv közelítése a fogalomhoz, jelenséghez saját meghatározása szerint úgynevezett aktív megközelítés, amelyben a második esély egyszerre jelent jogot és kötelességet, s jelenti azt a meggyőződést, hogy minden egyénnek joga van egy második esélyre életlehetőséget kapni, s a társadalomnak kötelessége ezeket biztosítani, hiszen sajátos módon éppen azok, akiknek erre a legnagyobb szükségük lenne, nem elég erősek ahhoz, hogy kivívják ezeket a lehetőségeket. Az egyén nézőpontjából ehhez szükség van a lehetőségek felismerésére, az ezekkel való megbirkózásra, az ezek között történő választás és a velük való élés tanulására, illetve ezek teremtésének tanulására, hiszen a lehetőségek teremthetők is. A rendszer felől nézve pedig az oktatási rendszer reprodukív funkciójának oldására van szükség, hogy ne csak a kulturális és gazdasági, társadalmi reprodukció eszköze legyen az iskola, ne csak egy passzív tükre legyen a társadalomnak. A gordiuszi csomó kibogozását e két oldaltól érkező törekvés találkozása jelentené.